

ОСМАНИСТИКА У НАСТАВИ ИСТОРИЈЕ НА СРПСКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА

Апстракт: Дилема коју је пре две деценије формулисао академик Милан Васић, о профилу истраживача-османисте, односно да ли је потребнији оријенталиста-историчар или историчар-оријенталиста још увек је присутна. За османистичка проучавања се опредељују историчари који тек на последипломским студијама имају могућност да почну да савладавају основе османског језика, чије је познавање неопходно за формирање стручњака у овој области, или пак дипломирани турколози који треба да закораче у широко поље историјске методологије. При томе, када је реч о историчарима који настоје да савладају османски језик, још увек ни на једном факултету или институту у Србији и Црној Гори, као ни Републици Српској не постоји посебан курс османског за историчаре, већ они углавном потребна знања стичу уз редовне студенте оријенталистике на Филолошком факултету у Београду, што је дугачак и понекад сувише тежак пут.

Стога, управо у овим временима када смо сведоци, али и актери мењања и прилагођавања наставних планова и програма у складу са захтевима Болоњске конвенције, у позицији смо да интензивирамо промишљања о образовању истраживача-османиста, те да се започне са њиховим професионалним формирањем у оквиру одељења за историју путем специјалистичких, изборних курсева. Можда такође треба размислити о могућности да се оваква специјализација осмисли у неком од научно-истраживачких центара ван Београда, као што је Ниш, на пример. Ако би сваки од универзитетских центара на српском етничком простору где се проучава историја постао препознатљив по одређеним специјалистичким студијама (не само османистичким), српска историографија у целини била би на великом добитку.

Кључне речи: Настава историје, Османистика, Оријенталистика, Наставни планови, Филозофски факултет

Османистика се дефинише као научна дисциплина, подграна оријенталистике, која проучава историју, културу и језик Османског царства. Имајући у виду да је српски народ више векова живео у оквирима Османског царства, може се слободно рећи да се период српске историје од 15. па све до почетка 20. века не може у потпуности сагледати и правилно разумети без правилног тумачења њеног османског раздобља.

Међутим, у њеном проучавању у српској науци још увек су присутне методолошке недоумице и лутања на путу постизања османистици суштински неопходне интердисциплинарности, где би се филолошка знања уклопила у историографски научни метод.

Оријенталистика у српску универзитетску праксу улази 1926. године када проф. др Фехим Барјактаревећ оснива Семинар за оријенталну филологију на Филозофском факултету у Београду. У оквиру овог курикулума студирали су се оријентални језици и књижевности Турака, Персијанаца и Арапа, са првенственим циљем разумевања оријенталног наслеђа југословенских народа, са преовлађујућим филолошким приступом. Од тог времена било је више промена наставних планова и програма, који су следили реорганизацију самог Факултета (када се 1960/61. године Филолошки факултет Београдског универзитета одвојио до Филозофског факултета), али и друштвене промене које су захтевале нешто измењени приступ настави оријенталних језика (почеци ближе сарадње са арапским светом, итд...). Катедра за оријенталистику данас представља значајан центар изучавања арапског и турског језика и књижевности (као и кинеског и јапанског језика и књижевности, али они нису релевантни за османистичке студије). На одсеку за арапски језик и књижевност примећује се значајан искорак ка формирању шире постављених исламистичких студија, док с друге стране, турколошким студијама недостаје одређени број предмета из области културологије које би омогућиле студентима стицање ширих оријенталистичких, па тиме и османистичких знања.¹

Ситуација је донекле другачија када је реч о османистици као историографској дисциплини која, без обзира на значај, није адекватно заступљена у настави историје на српским универзитетима. Први проблем који се овде поставља је питање самог места оријенталистике у оквирима историографије. У протеклом периоду постојале су изражене тенденције третирања османистике искључиво као помоћне историографске гране. У тим концептима, задатак османистике је свођен искључиво на превођење и објављивање грађе, на којој би даље могле да се заснивају историографске синтезе. Чини се да је без већег одјека остао став академика Георгија Острогорског који је сматрао да би српска османистика требала да добије третман попут византологије, дакле као самостална поддисциплина у оквирима историографије. Такође су без озбиљнијих резултата остали и напори академика Радована Самарџића, који је значајан део свог научног опуса посветио историји Османског царства и био оснивач Одбора за оријенталне студије САНУ, који након његове смрти 1994. године није наставио са радом.²

Намеће се утисак да је после Другог светског рата примат у домену оријенталних, па и османских студија, препуштен Сарајеву. У Босни и Херцеговини ове дисциплине третиране су као националне и универзитетски

¹ Видети: <http://www.fil.bg.ac.rs/studprogrami/20.pdf>; <http://www.fil.bg.ac.rs/studprogrami/21.pdf>

² Д. Танасковић, *Зашто у Србији нема традиције научне исламологије?*, Исламобалканика 1 (2010), 9-17.

курукулуми Филозофског факултета у Сарајеву подразумевали су предмете попут Историје јужнословенских народа под османском влашћу, Историје Босне под османском влашћу као и Историје Османског царства.

Данас се на Филозофском факултету у Сарајеву предаје историја Босне под османском влашћу до 1580. године (стварање Босанског пашалука), Историја Босне под османском влашћу 1580-1791. (Босански ејалет), као и Историја југоисточне Европе у османском периоду до 1606, и од 1606. до 1791. године. Планом и програмом током прве две године студије предвиђена је и могућност учења турског језика, који је у изборној групи са латинским.³

Како наводи Д. Танасковић у свом огледу о стању научне исламологије код Срба, „како је припадност религијској и културној сфери ислама била основно обележје којим су се Муслимани/Бошњаци разликовали од Срба и Хрвата, све научне области (нпр. историографија, османистика, лингвистика, фолклористика, наука о књижевности...) које су подразумевали исламску, односно примењену исламолешку компоненту, за њих су постале део националне науке, односно дисциплине од посебног друштвеног значаја, што је подразумевало и њихову посебну националну мисију. Испуњавање те мисије, показало се, није било изводљиво без мањег или већег одступања од научне објективности и мерила усвојених у светској оријенталистици, тако да се концепцијски јаз између, условно речено, муслиманске и немуслиманске оријенталистике и свих дисциплина повезаних с исламском проблематиком, постепено повећавао“⁴. Ова тврдња, која се готово свакодневно потврђује у пракси, алармантно указује на потребу да се у оквирима српске историографије османистичка истраживања поставе на ширу основу, да би се аргументовано зауставила произвољна тумачења, па чак и историографски фалсификати којих је у новије време све више.

Историја Османског царства, као и национална историја тог периода, на факултетима у Републици Србији нису се предавали издвојено, већ у оквирима предмета Историја народа Југославије у новом веку и Општа историја новог века. И у овом контексту опет се издваја име академика Радована Самарџића, који је увек истицао значај историје Османског царства за разумевање српске историје, и држао курсеве са овом тематиком. Р. Самарџић је као ђак чувеног француског, светски признаог историчара Фернана Бродела, посматрао Медитеран као целину, са његовом органском османском компонентом. Ипак, мора се нагласити чињеница да академик Самарџић није био османиста по образовању, тј. није поседовао она неопходна филолошка знања за самосталан рад на османској грађи, што му је ограничавало и сужавало избор тема. Његовим залагањем Филозофски факултет у Београду добио је наставника чија је ужа специјалност османистика, те се на том факултету данас Историја Османског царства предаје као посебан курс у оквиру

³ <http://www.ff.unsa.ba/dokumenti/rasporedi/zimski2011/historija.pdf>.

⁴ Д. Танасковић, *нав. дело*, 13.

предмета Рана модерна историја. Пажња османском периоду са становишта историје Срба посвећује се и у оквиру предмета Историја Срба (16-18. век), где је у току и формирање посебног стручњака овог профила.⁵

Слична је ситуација и на Филозофском факултету у Нишу, где се курсеви из опште историје Османског царства, као и историје Срба у османском периоду држе као обавезни у оквирима предмета Општа историја новог века 1492-1650, Општа историја новог века 1650-1789, Историја Срба 1459-1606. и Историја Срба 1606-1800.⁶

На Филозофском факултету у Новом Саду историја Османског царства предаје се у оквиру научне области Општа историја новог века. И на овом факултету у процесу је формирање посебног кадра који ће у блиској будућности организовати специјалистичке курсеве из османске историје.⁷

На два филозофска факултета у Републици Српској не предаје се посебно историја Османског царства, већ су поједини курсеви укључени у предмет Српска и балканска историја од 15. до 19. века.⁸

Главни узрок оваквог, слободно се може рећи слабог стања, и неадекватног места османистике у настави историје на српским универзитетима, јесте недостатак османистичког кадра, за шта је главни узрок још увек актуелан проблем образовања стручњака овог профила.

Дилема коју је пре две деценије формулисао академик Милан Васић, о профилу истраживача-османисте, односно, да ли је потребнији оријенталиста-историчар или историчар-оријенталиста још увек је присутна. За османистичка проучавања опредељују се историчари који тек на последипломским студијама имају могућност да почну да савладавају основе османског језика, чије је познавање неопходно за формирање стручњака у овој области, или пак дипломирани турколози који тек треба да закораче у широко поље историјске методологије. При томе, када је реч о историчарима који настоје да савладају османски језик, још увек ни на једном факултету или институту у Србији и Црној Гори, као и Републици Српској не постоји посебан курс османског за историчаре, већ они углавном потребна знања стичу уз редовне студенте оријенталистике на Филолошком факултету у Београду, што је дугачак и понекад сувише тежак пут.

Стога, управо у овим временима када смо сведоци, али и актери мењања и прилагођавања наставних планова и програма у складу са захтевима Болоњске конвенције, у позицији смо да интензивирамо промишљања о образовању истраживача-османиста, те да се започне са њиховим професионалним формирањем у оквиру одељења за историју путем специјалистичких, изборних курсева. Можда такође треба размислити о могућности да се оваква

⁵ Видети: www.f.bg.ac.rs/istorija/program_studija

⁶ Видети: www.filfak.ni.ac.rs/nastavni-planovi-svi

⁷ Видети: http://www.ff.uns.ac.rs/studije/osnovne/studije_osnovne_istorija.html

⁸ Видети: <http://www.ffuis.edu.ba/faculty/studyProgram/5/>

специјализација осмисли у неком од научноистраживачких центара ван Београда, као што је Ниш, на пример. Ако би сваки од универзитетских центара на српском етничком простору тамо где се проучава историја постао препознатљив по одређеним специјалистичким студијама (не само османистичким), српска историографија у целини била би на великом добитку.

Управо је такав образовни пут академика Бранислава Ђурђева и Милана Васића, одличних стручњака за османски период, који су истовремено стицали и филолошка и историографска знања.

Бранислав Ђурђев започео је студије историје и оријенталне филологије на Филозофском факултету у Београду 1928. године. Стипендију турске владе за постдипломске студије у тој земљи добија 1937. године, где истовремено студира оријенталну филологију и започиње са архивским истраживањима у Архиву председништва владе у Истанбулу. Академску каријеру започиње 1950. године на тада основаном Филозофском факултету у Сарајеву, где је држао предавања из Историје југословенских народа под османском влашћу, као и из Увода у историјску науку. Објавио је преко стотину прилога из историје и османистике и својим доприносом трајно задужио јужнословенску историографију.⁹

Милан Васић је студије историје и турског језика завршио у Сарајеву 1954. године, да би за асистента на том факултету био изабран 1957. године. На том факултету је 1963. године одбранио докторску дисертацију *Мартоси у југословенским земљама под турском владавином*. Предавао је Историју југословенских народа – период турске владавине и Историју Османског царства, док је на Филозофском факултету у Бањој Луци и Источном Сарајеву предавао Српску и балканску историју од XV до XVIII века. Истраживао је у турским, али и европским библиотекама и архивима. Његов значајан научни опус сабран је постхумно у четири књиге *Изабраних дјела*.¹⁰

Жеља нам је да на Филозофском факултету у Нишу развијамо студије османистике, како у оквиру студијског програма за историју, тако у будућности и као самосталну филолошку дисциплину. На основним академским студијама историје, поред постојећих курсева, као и неких нових који су у изгледу када су стекну првенствено кадровске могућности, у плану је и осмишљавање посебног курса турског и османског језика за историчаре. Са савладавањем основа турског, као и османског језика, почело би се на основним студијама, док би заинтересованима на нивоу дипломских студија било омогућено да прате и специјалистичке курсеве из османске дипломатике и палеографије, што би се наставило и на докторским студијама.

Османистика у Србији се мора развијати на два колосека: као самостална филолошка дисциплина и као поддисциплина историографије. Само на тај

⁹ Детаљније видети: V. Mušeta Aščerić, *Biografija akademika Branislava Djurdjeva*, Zbornik radova „Naučno djelo akademika Branislava Đurđeva“, Sarajevo 2010, 217-221.

¹⁰ Детаљније видети: Р. Михаљчић, *Изабрана дела Милана Васића*, У: М. Васић, *Исламизација на Балканском полуострву*, Источно Сарајево 2005, 7-10.

начин биће могуће постићи веће резултате у будућности, који су предуслов и за даљи напредак српске историографије у целини.

Иако у овом тренутку делује нереално, можда ће године које долазе донети и могућност оснивања Оријенталног института у Србији, у коме би се оријентално наслеђе проучавало са историографског, филолошког, културолошког аспекта, на строго постављеним научним принципима и са циљем његове објективне валоризације. Културне разноликости представљају богатство једног народа, којих се не треба лако одрицати, нарочито ако су узрок том одрицању предрасуде и ненаучни судови. Историја српског, као уосталом и других балканских народа, се неколико векова одвијала на историјској позорници Османског царства, што је изнедрило специфичну синретичку културу и цивилизацију, која се и данас осећа, а дефинише се као „оријентално културно наслеђе“. Њено правилније сагледавање допринеће бољем разумевању сопствене прошлости, али и садашњости и будућности.

Ema Miljković

OTTOMAN STUDIES IN HISTORY TEACHING AT SERBIAN UNIVERSITIES

Summary: The dilemma expressed by the late academician Milan Vasić more than two decades ago, regarding the profile of the expert for the Ottoman studies (an historian with knowledge of the oriental languages or linguist with knowledge of the historical science) has been left without the definitive answer yet. There is still no one specific academic curriculum, which would offer to the attending students the opportunity to learn both oriental languages and history.

At the present moment, when the whole university community is subject of process of adjustment of the curriculums in accordance to the requests of the Bologna Convention, it would be possible to offer to the history students, by enlargement of the list of the optional courses, the possibility to gain some specific knowledge related to the Ottoman studies (language and paleography, mainly). It seems possible to offer such specialization in one of the university centers outside of Belgrade, such as Niš, for example. If each of the Serbian university centers where history has been taught could have its own specific profile, it would be of great benefit to the Serbian historical science in general.